

แบบจำลองความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง*
THE SUCCESSFUL MODEL OF PROTOTYPE CITIZEN DEVELOPMENT
OF ANGTHONG PROVINCE

กนิษฐา แยมโพธิ์ไช้
Kanitta Yampochai
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Kasetsart University
E-mail: fsockety@ku.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานและสภาพทั่วไปของพลเมืองในจังหวัดอ่างทอง และเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จ รวมถึงการสังเคราะห์แบบจำลองความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ พลเมือง จำนวน 14 คน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็น จำนวน 20 คน รวมทั้งสิ้น 34 คน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดอ่างทองในปัจจุบันมีการวางแผนกลยุทธ์มุ่งเป้าเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ที่ส่งเสริมให้พลเมืองต้นแบบสามารถพัฒนาตนเองเข้าสู่งานระดับนานาชาติ แต่พบจุดอ่อนเกี่ยวกับกลไกความร่วมมือจากภาคเอกชน นอกจากนี้ นโยบายของจังหวัดที่มุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยตรงอย่างเป็นรูปธรรมมีจำนวนน้อยกว่าความต้องการของประชาชน ขณะที่บทบาทเป็นปัจจัยของความสำเร็จในการพัฒนาพลเมือง โดยบทบาทภาครัฐถูกคาดหวังว่าจะเสริมให้เกิดการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดมากกว่าภาคส่วนอื่น และรัฐควรเน้นการจัดสวัสดิการให้ตรงกับความต้องการและควรเป็นสวัสดิการแบบก้าวหน้าที่สร้างการมีส่วนร่วม ภาคเอกชนควรสนับสนุนองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยี ภาคประชาสังคมควรมีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่อง ด้วยการใช้เครือข่ายที่มีอยู่สร้างกิจกรรม และชุมชนควรให้ความร่วมมือในกิจกรรม เงื่อนไขความสำเร็จ ได้แก่ ค่านิยมในความรู้ เพื่อสร้างความสำเร็จในการพัฒนาความเป็นพลเมืองผ่านกลไก เครื่องมือ และกระบวนการ ทำให้ได้แบบจำลองที่มีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ บทบาท ค่านิยม และกลไกความสำเร็จ

คำสำคัญ: แบบจำลองความสำเร็จ; พลเมืองต้นแบบ; จังหวัดอ่างทอง

* Received September 30, 2021; Revised October 12, 2021; Accepted October 13, 2021

Abstract

This qualitative research article had the objectives to investigate the basic information and the context of citizens of Angthong Province., and to analyze the successful factors and conditions and to synthesize the successful model of the prototype citizens development of Angthong Province. The target group was 14 active citizens. and 20 stakeholders who were related to the issues totaling 34 persons. Data were collected by in-depth-interviewing.

The results of the research were found that presently, Angthong Province had the strategic plan focusing on enhancing the people's quality of life that supported the prototype citizens who could develop themselves into the international work. However, there was the weakness related to cooperation of private sector mechanism. The policy of the province focused on developing the human resource directedly and concretely less than the people demands Although, the role was the successful factor in citizen development, the government roles were more expected to support the active prototype citizens development than the other parts. The government should properly generate welfare to meet the demands. It should be the productive welfare which supports participation. The private sector should support the technology knowledge. The civil society should have the forwarded the knowledge continuously passing to the networks who created activities. And the community sector should focus on the activity participation. The successful condition was the value in knowledge for successful building the prototype citizen development by the mechanisms, tools, and processes. Finally, the synthesis result was the model suited to the important components such as: roles, values, and successful mechanism.

Keywords: Successful Modeling; Prototype Citizen; Angthong Province

บทนำ

การก้าวเข้าสู่ยุคศตวรรษที่ 21 มนุษย์มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางมากขึ้น แต่คุณภาพชีวิตลดลง สูญเสียพื้นที่การอธิบายความเป็นมนุษย์ และเกิดสิ่งท้าทายต่อโลกยุคอุตสาหกรรมทั้งความสามารถในการจัดการกับผลกระทบด้านลบ การให้มนุษย์กลายเป็นศูนย์กลาง และการจัดการอย่างเท่าเทียมหรือยุติธรรม ความท้าทายดังกล่าวถูกผนวกเข้ากับกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่ความเป็นสากล (internationalization) เพื่อสร้างสังคมแห่งคุณภาพแบบหุ้นส่วนของโลก (global partnership) ทิศทางการพัฒนาพลเมืองในยุคศตวรรษที่ 21 จึงต้อง

เน้นการพัฒนาทักษะด้านความคิดสร้างสรรค์ (creativity) การคิดเชิงวิเคราะห์ (critical-thinking) การรู้จักแก้ไขปัญหา (problem solving) และสามารถผลิตนวัตกรรม (innovation) รวมทั้งทำงานร่วมกับบุคคลอื่นได้ ซึ่งเป็นการเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงรุกให้กับบุคคลจนสร้างการเปลี่ยนแปลงและกลายเป็นคุณสมบัติของพลเมืองโลกที่ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงได้อย่างสมดุล (กาญจนา เจริญศรีและคณะ, 2557)

ดังนั้นมนุษย์ที่มีทักษะหลากหลายจะพัฒนาตนเข้าสู่ความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ได้ ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ซึ่งควรมีการรับรองความร่วมมือตามกฎหมาย เพื่อสร้างเสถียรภาพจากการเปลี่ยนแปลง (สมหญิง สายธนู และดลยา หิรัญศิริ, 2561) ความร่วมมือเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่นำสู่การพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์ (strategic) ส่งผลให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นเลิศ (best practice) และการพยากรณ์เชิงกลยุทธ์ (strategic foresight) ด้วยกลไกการขับเคลื่อนตามทักษะดังกล่าว (กาญจนา เจริญศรีและคณะ, 2557) ที่ทำให้คนมีความเชี่ยวชาญภายใต้การทำให้เป็นสมัยใหม่ ที่มีความทันสมัยแบบตะวันตกเข้ามาผสมผสาน ดังมุมมองของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2553) ที่กล่าวไว้ว่า การรวมศาสนา วัฒนธรรม เข้ากับวิทยาศาสตร์ การรวมจิตวิญญาณเข้ากับวัตถุ และรวมชุมชน (gemeinschaft) เข้ากับสังคม (gesellschaft) เป็นการรักษามุมมองในปัจจุบัน แนวคิดนี้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการขับเคลื่อนพื้นที่ ดังนั้นการพัฒนาความเป็นพลเมืองจึงเกี่ยวกับบทบาทความรับผิดชอบตามที่สังคมภายนอกคาดหวัง ซึ่งอาจถูกกำหนดไว้ในกฎหมาย

“คน” เป็นหน่วยวิเคราะห์สำคัญทางสังคมในฐานะกลไกและเป็นปัจจัยตั้งต้น เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและเพิ่มคุณค่า ภายใต้การพัฒนาคนแบบสมดุลที่พึ่งพาตนเองและเป็นที่ยึดพาให้กับบุคคลอื่น ถือเป็นการสร้างค่านิยมใหม่ให้กับสังคม รวมถึงการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในสังคมเดียวกันได้ (พราวพรรณ พลบุญ และนิศากร ทองนอก, 2563) การสร้างบทบาทเชิงรุกให้กับพลเมืองท้องถิ่นเพื่อจัดการกับปัญหา พลเมืองต้องมีคุณลักษณะ ดังนี้ 1) ให้ความรู้ความเข้าใจ 2) สร้างพลังการรวมตัวทำกิจกรรม และ 3) เป็นผู้ประสานงานและร่วมแก้ไขปัญหา (สวิตันนอด และคณะ, 2556) บทบาทเหล่านี้ต้องมุ่งสนับสนุนให้เกิดการรับรู้สิทธิ เสรีภาพ และพลังของความรู้ เครื่องมือสำคัญในการสร้างคนให้มีคุณภาพ คือ การให้ความรู้ที่จำเป็นต่อการต่อยอดและการสร้างเครือข่ายเพื่อรับรู้สถานการณ์โลก หัวใจสำคัญของการเรียนรู้คือการลงมือปฏิบัติหรือปัญญาปฏิบัติ (practical knowledge) แต่ปัจจุบันงานวิจัยที่แสดงแบบจำลองการพัฒนามนุษย์จากล่างขึ้นบนแบบเป็นรูปธรรมมีจำนวนน้อยและขาดส่วนของการสังเคราะห์แบบบูรณาการ ในขณะที่ความสำเร็จพัฒนาพลเมืองต้นแบบของแต่ละพื้นที่ถือเป็นศูนย์รวมแนวคิด วิธีการ กระบวนการ เครื่องมือ และนโยบายเชิงปฏิบัติ อีกทั้งความสำเร็จของการพัฒนาต้นแบบจะสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่อย่างสมดุล

ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงสนใจศึกษาช่องว่างทางการวิจัยดังกล่าวจังหวัดอ่างทอง ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากกองทุนภาคีรัฐหลายกองทุนและประชาชนประสบความสำเร็จในการ

สร้างสรรค์ฐานความรู้เดิมเป็นผลผลิตใหม่ จนสร้างรายได้เป็นจำนวนมาก ทำให้มีปราชญ์ขึ้นทะเบียนกับพัฒนาชุมชนจังหวัดมากถึงกว่า 900 คน จากประชากรทั้งหมด 260,272 คน (สำนักงานจังหวัดอ่างทอง, 2563) ดังนั้นในประชากรทุก 250 คน จะมีปราชญ์ 1 คน และสามารถสร้างเครือข่ายการถ่ายทอดความเชี่ยวชาญได้จำนวนมาก โดยความเชี่ยวชาญของปราชญ์ภายในจังหวัดนี้แบ่งได้เป็น 4 ด้าน ได้แก่ การเกษตร การแปรรูป การท่องเที่ยวชุมชน และอื่น ๆ ความสามารถดังกล่าวนี้ มานิตตา ชาญไชย (2559) ได้เสนอไว้อย่างชัดเจนว่า มีความสัมพันธ์กับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทยและเป็นสิ่งแสดงถึงความเป็นพลเมืองที่มีการเรียนรู้สิทธิและหน้าที่ กฎ กติกาที่เป็นคุณลักษณะของการพึ่งตนเองจากฐานความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน รวมถึงการมีคุณธรรม เหตุผล และจิตสำนึกสาธารณะ เป็นต้น จากเหตุผลดังกล่าวทำให้นักวิจัยนี้เลือกพื้นที่จังหวัดอ่างทองในการศึกษาข้อมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์แบบจำลองความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัด โดยผลการศึกษาคงจะแสดงทิศทางการพัฒนาพื้นที่ด้วยกลไกที่สมดุลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดอ่างทองและสภาพทั่วไปของพลเมืองในจังหวัดอ่างทอง
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง
3. เพื่อสังเคราะห์แบบจำลองความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง แบบจำลองความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง มีการดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยดังต่อไปนี้

รูปแบบของการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างละเอียดและจัดระเบียบข้อมูลเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล ตามแนวคิดวิธีอุปนัย อันนำไปสู่การพัฒนาแบบจำลองการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง

ประชากรกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มเป้าหมายแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) จำนวน 14 คน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นสำคัญของการศึกษา ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ระดับจังหวัด ภาคประชาสังคม และประชาชนทั่วไป จำนวน 20 คน รวมทั้งสิ้น 34 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยนี้ ได้แก่ สัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสัมภาษณ์กลุ่ม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูล ใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) กับผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคล ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จในการพัฒนาตนเอง และเทคนิคการสัมภาษณ์กลุ่ม (group discussion) กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับนโยบาย แผน และโครงการการพัฒนาที่เสริมให้เกิดพลเมืองต้นแบบ จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคชุมชนที่ทำให้เกิดพลเมืองต้นแบบในพื้นที่

การวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิจัยเป็นการนำเสนอเชิงพรรณนาและอธิบายจากการวิเคราะห์ เพื่อสรุปและตีความข้อมูลเชิงประจักษ์ในพื้นที่ ซึ่งดำเนินการอย่างเป็นระบบเริ่มจากการเปิดรหัส (open coding) จากฐานข้อมูลดิบ เพื่อลงรหัสและจัดแบ่งหมวดเป็นหมวดหลักและหมวดย่อย จากนั้นหาแก่นของรหัส (axial coding) เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ภายใต้เงื่อนไขและบริบทของข้อมูล และดำเนินการเลือกรหัส (selective coding) เพื่อพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลหรือตามแนวคิดทฤษฎี และในขั้นตอนสุดท้าย ได้แก่ การสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อพัฒนาสู่รูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลจากการตีความด้วยตัวนักวิจัย ด้วยการหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี (theoretical generative) จากข้อมูลที่ถูกจัดระบบและวิเคราะห์ในเบื้องต้น ซึ่งข้อมูลที่น่าสนใจพัฒนาเป็นแบบจำลองต้องอิมตัว ด้วยการตรวจสอบความตรง (validation) จากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย (member check) และนำไปเปรียบเทียบกับทฤษฎีที่ค้นคว้ามาก่อนหน้า

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบรายละเอียดตามวัตถุประสงค์ ต่อไปนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดอ่างทองและสภาพทั่วไปของพลเมืองในจังหวัดอ่างทอง

จังหวัดอ่างทองมีความอุดมสมบูรณ์และมีอาณาเขตติดต่อกับ 4 จังหวัด ได้แก่ สิงห์บุรี สุพรรณบุรี พระนครศรีอยุธยา และลพบุรี แบ่งเขตการปกครองภายในจังหวัดเป็น 7 อำเภอ 73 ตำบล 513 หมู่บ้าน มีประชากรทั้งสิ้น 276,584 คน เป็นชาย 132,393 คน (ร้อยละ 47.87) ประชากรหญิง 144,191คน (ร้อยละ 52.13) ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (การปลูกข้าว) หัตถกรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์และเป็นสินค้าอุตสาหกรรมในครัวเรือนจำหน่ายได้ทั้งในและต่างประเทศ ได้แก่ กลอง ดอกไม้ประดิษฐ์ จักสานหวาย ไม้ไผ่ และผักตบชวา และตุ๊กตาชาววัง นอกจากนี้ยังมีการดำเนินโครงการฟาร์มตัวอย่างตามแนวพระราชดำริในตำบลบ้านอิฐ ตำบลสีบัวทอง และตำบลบางเสด็จ จนเกิดผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนแบ่งทางการตลาดสูง คือ ข้าวนาปรัง และมะม่วง สินค้าที่มีส่วนแบ่งทางการตลาดน้อยและมีอัตราการเติบโตสูง ได้แก่ ข้าว ตะไคร้

พริกชี้หูสวน ปลาทับทิม ปลาสรวย และปลาเทโพ สินค้าที่ควรขยายตลาดลงทุน คือ ปลาไน ปลายี่สก ปลาดะเพียน กุ้งก้ามกราม กบ สุกร ไช้เปิด

การวางแผนกลยุทธ์ของจังหวัดอ่างทอง มีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน ด้วยการดำเนินการพัฒนาเมืองนำอยู่สู่สังคมมั่นคงและเป็นสุขทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ความมั่นคง และสิ่งแวดล้อม ตัวชี้วัดของความสำเร็จที่สำคัญ ได้แก่ การมีปัจจัยพื้นฐานที่ดี ครอบคลุมบริการสาธารณะ พัฒนาสวัสดิการสังคม ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ประชาชนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและทั่วถึง การมีบริการสาธารณสุขที่ดี ชื่อน่าสังเกตอีกประการ ได้แก่ จังหวัดอ่างทองมีการทำแผนพัฒนาจังหวัด ระยะ 5 ปีที่เชื่อมโยงกับแผนพัฒนาประเทศ แต่พบว่านโยบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสภาพแวดล้อมเพื่อให้คุณภาพชีวิตประชาชนดีขึ้น แต่นโยบายที่พัฒนาตัวมนุษย์มีจำนวนน้อยกว่าความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่ถูกสัมภาษณ์ โดยความต้องการส่วนใหญ่มุ่งไปที่การได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและทั่วถึงเป็นหลัก

จากผลการศึกษาพบสภาพทั่วไปของพลเมือง พบว่า พลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทองส่วนใหญ่พัฒนาความรู้ตั้งต้นมาจากการพัฒนาด้วยตนเองเป็นลำดับแรก จากนั้นได้รับการสนับสนุนจากท้องถิ่น และส่วนงานระดับจังหวัดตามลำดับ จนสามารถพัฒนาตนเองเข้าไปทำงานระดับประเทศและนานาชาติได้ แต่จุดอ่อนสำคัญคือ กลไกความร่วมมือจากภาคเอกชนมีน้อย ในขณะที่คนในพื้นที่ต้องการให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของจังหวัดด้วยบทบาทที่ชัดเจนมากขึ้น

2. การวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง

พลเมืองต้นแบบที่ให้สัมภาษณ์สะท้อนภาพของกลไกการจัดการและการบริหารที่ใช้สำหรับการวางระบบผ่านตัวบุคคล ซึ่งในพื้นที่จังหวัดอ่างทองพบว่า คนที่สามารถพัฒนาตนเองสู่ความเป็นพลเมืองจะทำหน้าที่เป็นผู้นำกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอ และเป็นบุคคลที่สร้างให้เกิดโครงสร้างการดำเนินกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ดังข้อค้นพบจาก กลุ่มจักสานผักตบชวา เมื่อมีคำสั่งซื้อผลิตภัณฑ์จำนวน 10,000 ชิ้นในรอบปีเดียว ปัญหาที่ตามมา ได้แก่ ความไม่พร้อมของคนทำงานในกลุ่ม ขาดนักบัญชีที่มีทักษะแบบแม่นยำ และขาดคนคำนวณต้นทุนที่เชี่ยวชาญ ดังนั้นผู้นำกลุ่มจึงนำหลักการบริหารและการจัดการงานแบบสหกรณ์เข้ามาผสมผสานกับการบริหารจัดการกลุ่มองค์กรภาคชุมชน ซึ่งหากผู้นำไม่มีประสบการณ์เดิมกลุ่มจักสานจะไม่ประสบความสำเร็จได้เหมือนปัจจุบัน รวมถึงวิธีคิดพื้นฐานต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เริ่มจากการรับผิดชอบต่อสังคมและผู้บริโภค นอกจากนี้ ยังพบจุดอ่อน ได้แก่ ความสามารถในการจัดการให้ผลิตภัณฑ์แบบทำด้วยมือ (hand-made) เกิดมาตรฐานด้านรูปทรงต้องอาศัยความชำนาญและต้องมีความแม่นยำ ซึ่งปัญหาและจุดอ่อนดังกล่าวไม่ได้เกิดเพียงกลุ่มนี้เท่านั้น กลุ่มจักสานเสื่อ

จากต้นกล้วย กลุ่มจัดการปัญหาน้ำของชุมชน และกลุ่มคนพิการของจังหวัดก็ประสบกับปัญหาคล้ายคลึงกัน เมื่อมีการพัฒนากลุ่มไปสู่ความสำเร็จ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง คือ บทบาท (role) ภาครัฐและภาคประชาสังคมซึ่งมีหน้าที่โดยตรงเข้ามาช่วยเสริมการพัฒนาความพลเมืองให้กับบุคคล ในขณะที่คนในพื้นที่จังหวัดอ่างทองต้องการให้ภาคเอกชนมีบทบาทในด้านการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี จากการวิเคราะห์ พบว่า บทบาทการพัฒนาความพลเมืองของจังหวัดอ่างทอง มีดังนี้ ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมกลุ่มของนโยบาย แผนงาน และโครงการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยตรง และควรเป็นนโยบายที่มุ่งพัฒนาที่ตัวบุคคลมากกว่าสภาพแวดล้อมของบุคคล ภาคเอกชนควรส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาความรู้ด้านเทคโนโลยีให้กับคนในภาคชุมชน ในขณะที่ภาคประชาสังคมควรมีบทบาทหลักในการดำเนินกิจกรรมที่ส่งเสริมความพลเมืองตามคุณลักษณะเฉพาะของบุคคล เนื่องจากมีความเชี่ยวชาญด้านการสร้างการมีส่วนร่วมในกิจกรรม และการเสริมสร้างความพลเมืองระดับท้องถิ่นสู่ความพลเมืองของประเทศได้ และภาคชุมชนควรเน้นการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ แต่ไม่ใช่เพียงความร่วมมือในระดับกิจกรรมเท่านั้น ต้องเป็นการมีส่วนร่วมแบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างความพลเมืองได้ ดังนั้นการพัฒนาที่มีกลไกความสมบูรณ์ของบทบาทถือเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญ

เงื่อนไขความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับค่านิยมในเรื่องของความรู้ทั้งความรู้ในงานและความรู้ในคุณลักษณะส่วนบุคคลที่พึงประสงค์ เช่น การรู้ถึงสิทธิ หน้าที่ และบทบาทของทุกภาคส่วน ความรู้ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการสร้างเครือข่ายการทำงานในทุกระดับตั้งแต่ระดับภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคชุมชน การมีบทบาทที่เหมาะสมจะสะท้อนถึงคุณธรรมที่บุคคลยึดถือเป็นพื้นฐานร่วมด้วย และคุณธรรมนี้เองเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของการเป็นผู้นำเพื่อเปลี่ยนแปลง ประการสำคัญ การเป็นพลเมืองต้นแบบของคนในจังหวัดอ่างทองที่ประสบความสำเร็จในการทำงานจนมีความเชี่ยวชาญต้องสามารถพัฒนาตนไปสู่ผู้นำที่สร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างการยอมรับในการปฏิบัติตาม การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดในจังหวัดอ่างทอง ได้แก่ เรื่องกฎหมาย สวัสดิการ และการพัฒนาผู้นำคนอื่นให้มีความรู้และสถานะเทียบเท่าพลเมืองต้นแบบที่ให้สัมภาษณ์

3. การสังเคราะห์แบบจำลองความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง

ข้อค้นพบที่สำคัญสำหรับความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทองมีองค์ประกอบโดยสรุปตามภาพที่ 1 แบบจำลองกลไกความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง

ภาพที่ 1 แบบจำลองกลไกความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง

จากการสังเคราะห์แบบจำลองความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทองจากข้อมูลเชิงประจักษ์ พบว่า องค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทองในปัจจุบัน ได้แก่ บริบทของภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคชุมชน ในขณะที่บริบทภาคเอกชนเป็นบริบทที่ถูกคาดหวังในอนาคต ซึ่งจุดเน้นของแต่ละบริบทแตกต่างกัน แต่ต้องอยู่ในฐานะผู้สนับสนุนหรืออำนวยความสะดวก (supporter or facilitator) เพื่อไม่เป็นการปิดกั้นการพัฒนาตนสู่ความเป็นพลเมือง นอกจากนี้ การสร้างพลเมืองต้นแบบยังเกี่ยวข้องกับการจัดการตนเองในมิติต่างๆ ได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งมิติด้านการแสวงหาความรู้ มิติด้านการจัดการ และนำเสนอผลงานของตัวพลเมืองเอง เนื่องจากเป็นความสามารถในการบูรณาการความเชี่ยวชาญเข้ากับทักษะทางสังคม อีกทั้งยังต้องเป็นบุคคลที่ยึดถือในคุณธรรม (ด้านการมีจิตอาสา) และการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่สร้างการเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตาม พลเมืองที่เป็นต้นแบบได้ต้องมีฐานคิดจากค่านิยมภายในจังหวัด 4 เรื่อง ซึ่งปรากฏในผลการวิจัย ได้แก่ 1) การค้นหาคำรู้ด้วยตนเอง และมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระดับบุคคล 2) เศรษฐกิจต้องสอดคล้องกับความเป็นอยู่ในระดับพึ่งพาตนเองได้ จึงจะได้รับการยอมรับและเกิดการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่พึงประสงค์ 3) การเมืองการปกครอง ถือเป็นค่านิยมพื้นฐานที่กลุ่มเป้าหมายให้ความสำคัญมาก สังเกตได้จากข้อเสนอเกี่ยวกับการทำให้บริบทภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคชุมชนเข้ามามีความสำคัญต่อกระบวนการเชิงนโยบาย แผนงาน และโครงการ

การพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมและข้อเสนอต้องต้องมีมิติเชื่อมโยงกับ 4) ค่านิยมทางสังคมทั้งด้านการอยู่ร่วมกัน การเรียนรู้ และเข้าใจในศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์จะทำให้มีการวางแผนบริหารจัดการได้เป็นระบบและสามารถปรับตัวให้รับกับสภาพการณ์ในอนาคตได้อย่างดี นอกจากนี้กลไกเรื่องบทบาทภายใต้ค่านิยมพื้นฐานจะมีความสำคัญต่อการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทองแล้ว ยังพบมิติที่มีการเชื่อมโยงไปสู่ความเป็นพลเมืองอีก 4 มิติ สำคัญดังต่อไปนี้ 1) เงื่อนไขสำคัญของกลไกความสำเร็จในการพัฒนาความเป็นพลเมือง คือ บุคคลต้องเรียนรู้ในมิติใดมิติหนึ่งต่อไปนี้ การเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้ การเผชิญต่อวิกฤตได้ ริเริ่มสิ่งใหม่ได้ และสนับสนุนคนอื่นเป็น มิติที่กล่าวทั้งหมดปรากฏในกรณีศึกษาทุกกรณี 2) กลไกสำคัญของพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทองมุ่งเน้นไปที่การส่งเสริมตัวตนจนเกิดการเรียนรู้วิถีแห่งความเป็นพลเมือง โดยมุ่งกลุ่มเป้าหมายไปที่ผู้นำ กลุ่มแกนนำ อาสาสมัคร และสมาชิกกลุ่มเป็นลำดับแรก เนื่องจากฐานความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับตัวพลเมืองเดิมมากที่สุด เสมือนการต่อยอดทางความคิดหรือภูมิปัญญา ประการสำคัญ คนกลุ่มดังกล่าวมีพื้นฐานของแนวคิดจิตอาสาและมีบทบาทในการเป็นอาสาสมัครเป็นทุนเดิม จึงได้รับการยอมรับในฐานะพลเมืองทั้งวิถีปฏิบัติและวิถีคิดในการอยู่ร่วมกันของสังคมได้อย่างรวดเร็ว 3) เครื่องมือเป็นคำตอบสำคัญต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองต้นแบบซึ่งถูกอธิบายผ่านเครื่องมือแผนชุมชน ข้อตกลง กฎกติกา และเทคโนโลยีฐานความรู้และภูมิปัญญา ที่สามารถผูกโยงกับการมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรมของบุคคล และ 4) กระบวนการ ทั้งการมีส่วนร่วม กระบวนการกลุ่ม และการสร้างความสัมพันธ์เป็นทักษะที่ปรากฏในตัวพลเมืองของจังหวัดอ่างทองชัดเจน ดังนั้นหากต้องการพัฒนาบุคคลไปสู่ความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์และสร้างผู้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลง กลไก และองค์ประกอบทั้งหมดที่กล่าวไปจะเป็นปัจจัยที่สำคัญ

อภิปรายผลการวิจัย

ความสำเร็จระดับบุคคลเป็นตัวผลักดันให้เกิดการพัฒนาบุคคลสู่คำอธิบายของคำว่าพลเมืองต้นแบบ เนื่องจากมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (need for achievement: n-Ach) เป็นสิ่งเสริมพลัง ดังที่ สิทธิโชค วรานุสันติกุล (2546) ได้เสนอไว้ ว่าบุคคลที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงจะพยายามเอาชนะกฎเกณฑ์และนิยมทำให้งานที่ทำดีขึ้น ขยัน กล้าเสี่ยง รับผิดชอบในตนเอง สำหรับจุดอ่อนของพลเมืองต้นแบบภายในจังหวัดอ่างทอง คือ ไม่สามารถจัดการกับระบบตลาดและการคำนวณต้นทุนที่เหมาะสมได้ ซึ่งรัฐควรมีบทบาทให้การช่วยเหลือ ปัญหานี้จะพบเมื่อมีการดำเนินงานถึงขั้นประสานงานกับภายนอกชุมชน นอกจากนี้ สุรพล พยอมแย้ม (2545) ยังเสนอไว้ว่า เงื่อนไขความสำเร็จระดับชุมชนขึ้นอยู่กับสมาชิกมีการขับเคลื่อนและเคลื่อนไหวในกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ตามวงจรการผลิตของชุมชนซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต แลกเปลี่ยนจำหน่าย และต้องมีการถ่ายทอดความรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วม เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกได้สื่อสารและพัฒนาตนเอง การประสบความสำเร็จของพลเมืองต้นแบบ ถูกอธิบายผ่านการมีส่วนร่วมใน

นโยบายระดับประเทศ และการมีส่วนร่วมในเวทีระดับโลก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาชุมชนระยะยาว ซึ่งจะพบเห็นทั้งการนำความคิดสากลมาปรับใช้กับภูมิปัญญาพื้นฐานของท้องถิ่นตนด้วยการผสมผสานกับระบบคุณธรรมของชุมชน ตาม ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2533) ได้เคยเสนอไว้ในชุมชนร่วมสมัยว่า การพยายามลดการพึ่งพารัฐกลางเป็นสิ่งที่พลเมืองต้นแบบพยายามดำเนินการจริง ในจังหวัดอ่างทองก็มีผลการศึกษาบางส่วนยืนยันข้อเสนอดังกล่าว ในขณะที่ยังมีบางประเด็นที่ต้องการพึ่งพารัฐระดับภูมิภาคและระดับประเทศ โดยเฉพาะเรื่องของสวัสดิการ แม้ว่าในระดับท้องถิ่นมีการสร้างสวัสดิการระดับชุมชนขึ้นเอง ซึ่งถือเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าจนสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกให้กับตนเอง ชุมชน และสังคมได้ ตามคุณลักษณะของพลเมืองที่พึงประสงค์ในปัจจุบัน ดังที่ ชนันภรณ์ อารีกุล (2563) ได้เสนอไว้ว่าการพึ่งพาตนเองและสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกจะนำมาซึ่งผู้นำที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์และเป็นพลเมืองในศตวรรษที่ 21 มีคุณสมบัติเพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบตั้งแต่วิธีคิดและกระบวนการ รวมถึงเทคโนโลยี ในขณะที่เดียวกันความสามารถในการสร้างเครือข่ายถือเป็นประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่งในการจัดการความรู้ของพลเมืองต้นแบบในจังหวัดอ่างทอง ซึ่งการเรียนรู้ของพลเมืองจะมีความแตกต่างกันตามบริบทของสังคม และสามารถสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมและพัฒนาประชาชนให้เกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา พลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทองหลายท่านได้รับโอกาสจากสังคมที่คอยให้การสนับสนุนจนเกิดการเรียนรู้ระหว่างกันทั้งการฝึกปฏิบัติ การอบรม และการศึกษาดูงาน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่สำคัญทั้งภายในและภายนอกจังหวัด การแลกเปลี่ยนดังกล่าวทำให้ข้อเสนอสำคัญของ กตัญญู แก้วหานาม และพิมพ์ลิขิต แก้วหานาม (2559) เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองมีความชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากการมีสมรรถนะในการเรียนรู้ การสร้างสำนึก และการติดตามการดำเนินงานของภาครัฐ เป็นคุณสมบัติของความเป็นพลเมือง จากการสัมภาษณ์ พบว่าพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทองมีการติดตามงานของภาครัฐหลายด้าน ทำให้เกิดเป็นข้อเสนอต่อภาครัฐอย่างละเอียดเจาะลึกได้ถึงบทบาทของแต่ละภาคส่วนได้ ดังต่อไปนี้

บทบาทภาครัฐ ถูกคาดหวังว่าจะบทบาทที่เสริมการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดมากกว่าภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน โดยรัฐควรพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบาย แผนงาน และโครงการที่ดำเนินการในระดับจังหวัดโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานดังที่ พงษ์เทพ สันติกุล (2562) เสนอไว้ว่า รัฐควรคำนึงถึงสวัสดิการในศตวรรษที่ 21 ต้องมากกว่าขอบเขตของสวัสดิการขั้นพื้นฐาน (สิทธิขั้นพื้นฐาน: การได้รับการป้องกันจากอำนาจรัฐ เรียกร้องให้เกิดภารกิจแก่รัฐ การมีส่วนร่วม และการคุ้มครองจากกฎหมาย) ข้อค้นพบดังกล่าวจึงสรุปบทบาทของรัฐ ได้ดังนี้

- 1) จัดแบ่งกลุ่มและลักษณะของสวัสดิการให้ตรงกับความต้องการของกลุ่ม ซึ่งต้องมีสวัสดิการแบบก้าวหน้าสำหรับกลุ่มพลเมืองต้นแบบ
- 2) การสร้างการมีส่วนร่วมในนโยบาย แผน ยุทธศาสตร์ และโครงการ และ
- 3) การพัฒนาบทบาทของเจ้าหน้าที่ภาครัฐในระดับปฏิบัติการเพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงาน

บทบาทภาคเอกชน ถูกคาดหวังให้ร่วมสนับสนุนองค์ความรู้ทางเทคโนโลยี ยิ่งไปกว่านั้น ภาคเอกชนควรเพิ่มระดับความสัมพันธ์กับท้องถิ่น เพื่อสร้างเครือข่ายภายในจังหวัด

บทบาทภาคประชาสังคม 1) ถ่ายทอดองค์ความรู้จนสามารถดำเนินการต่อเนื่องได้ 2) การนำเครือข่ายร่วมพัฒนาองค์ความรู้ให้ความรู้เกิดการขยายตัว และ 3) ใช้ความชำนาญในกิจกรรม เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม เพื่อสนับสนุนกระบวนการส่งเสริมความเป็นพลเมืองต้นแบบ

บทบาทภาคชุมชน ได้แก่ การให้ความร่วมมือในกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญา วัสดุในพื้นที่เป็นสำคัญ ดังนั้นภาคชุมชนต้องรู้และเข้าใจในพื้นฐานของตนเองเป็นพื้นฐาน เพื่อสร้างการรู้เท่าทัน (literacy) ในกฎหมาย ข้อบังคับ ความเป็นไปได้ทางการเมือง สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และการเงิน หากพลเมืองของจังหวัดมีคุณสมบัติดังกล่าวจะพัฒนาไปสู่หลักประกันความมั่นคงของชุมชนที่ดำเนินการควบคู่กับรัฐ ซึ่งอาจเป็นสวัสดิการชุมชนในรูปแบบบริการชุมชน (social service) การช่วยเหลือทางสังคม (social assistance) รูปแบบนี้เกิดขึ้นให้เห็นบ้างแล้วในจังหวัดเน้นไปที่กลุ่มผู้สูงอายุ การประกันสังคม (social insurance) และการบริการสังคมทางเลือก (alternative social welfare) ดังที่ อุทัย ปริญาสุทินนท์ (2561) เสนอไว้เรื่องสวัสดิการชุมชน

แบบจำลองกลไกความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบ มีองค์ประกอบสำคัญ คือ บทบาทบนฐานคิดเรื่องค่านิยมด้านความรู้ ที่มีองค์ประกอบ ได้แก่ การค้นหาความรู้ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และสังคม ดังรายละเอียดที่กล่าวไปแล้ว ค่านิยมด้านความรู้จะทำให้การวางแผนการบริหารจัดการเป็นระบบและพร้อมรับกับสภาพการณ์ในอนาคตได้อย่างดี ดังข้อเสนอของ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2549) เบญจพร ฉินอังกุลและคณะ (2562) ศิริพงษ์ ทองจันทร์ และสาวิตรี ชุ่มจันทร์ (2562)

กลไกความสำเร็จในการพัฒนาความเป็นพลเมืองต้นแบบ มีประเด็นสำคัญ 4 มิติ ได้แก่ เจือจาง กลไก เครื่องมือ และกระบวนการ ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ เบญจพร ฉินอังกุลและคณะ (2562) และ มานิตตา ซาญไชย (2559) ที่ได้นำเสนอไว้แล้วก่อนหน้านี้

องค์ความรู้จากการวิจัย

แบบจำลองกลไกความสำเร็จในการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัดอ่างทอง ซึ่งเป็นแบบจำลองที่เกิดจากการสร้างจากฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ที่แสดงบทบาท ค่านิยม และกลไก ความสำเร็จในการพัฒนาคนของพื้นที่อ่างทองที่เสริมความเป็นพลเมืองจนสร้างการเปลี่ยนแปลง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษารูปแบบของนโยบาย แผนงาน และโครงการที่มุ่งพัฒนาตัวบุคคลตามแนวคิดพลเมืองในศตวรรษที่ 21 และต้องสร้างความต่อเนื่องของการพัฒนาคนในรุ่นต่อไปได้

2. ควรศึกษาบทบาทของภาคประชาสังคมในจังหวัดอ่างทองต่อการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในประชาชน เพราะเป็นแบบจำลองที่ดีสำหรับจังหวัดอ่างทอง

3. ควรจัดให้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการในเรื่องบทบาทที่เหมาะสมกับการพัฒนาพลเมืองต้นแบบของจังหวัด เพื่อยืนยันข้อค้นพบและหาบทสรุปที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนในเชิงรายละเอียดเพิ่มเติม

ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาระดับท้องถิ่น

ผู้ที่เกี่ยวข้องการกับการดำเนินกิจกรรมพัฒนาระดับท้องถิ่น ควรคำนึงถึงบทบาท ค่านิยม และกลไกความสำเร็จดังที่เสนอไว้ในงานวิจัยนี้ เพื่อทำให้เกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพในการดำเนินโครงการ และสามารถสร้างผลกระทบในชุมชนได้

เอกสารอ้างอิง

- กตัญญู แก้วหานาม และพิมพ์ลิขิต แก้วหานาม. (2559). *แนวทางการสร้างสำนึกพลเมืองของประชาชนในการติดตามตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของเทศบาลเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กาญจนา เกรียงชี และคณะ (2557). *การสังเคราะห์งานวิจัยภายใต้กรอบการวิจัยเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย. (2549). *จิตวิทยาสังคม*. กรุงเทพฯ: แอคทีฟ พรินท์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2533). *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ชนันภรณ์ อารีกุล. (2563). การพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้แบบเกมกระดานเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งของนิสิตระดับปริญญาตรี. *วารสารปัญญาภิธาน*, 5(2), 137-150.
- เบญจพร ฉินอังกูร และคณะ (2562). การพัฒนาตัวบ่งชี้ความเป็นพลเมืองดีของผู้บริหารสถานศึกษา. *วารสารศรีปทุมปริทัศน์*, 19(2), 35-48.
- พงษ์เทพ สันติกุล. (2562). สิทธิมนุษยชน สิทธิพลเมือง และสิทธิทางสังคม. *วารสารการเมืองการบริหารและกฎหมาย*, 11(1), 37-60.
- พรภาพรรณ พลบุญ และนิศากร ทองนอก. (2563). *โครงการการสร้างพลเมืองคุณภาพ Smart citizens สู่สังคมญี่ปุ่น 5.0 : กรณีศึกษาการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- มานิตตา ชาญไชย. (2559). *ความเป็นพลเมืองกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทย* (ดุชนิพนธ์ปริญญาสังคมศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารสังคม). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิริพงษ์ ทองจันทร์ และสาวิตรี ชุ่มจันทร์. (2562). *คุณภาพสังคมกับความเป็นพลเมืองของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม* (รายงานผลการวิจัย). มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมหญิง สายธนู และดลยา หิรัญศิริ. (2561). *โครงการการประมวลผลความรู้และพัฒนาโจทย์ยุทธศาสตร์ของภาคีเพื่อการศึกษาไทย Thailand Education Partnership ปี 2561* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สวิง ต้นอุดและคณะ. (2556). *โครงการการศึกษารูปแบบสภาพพลเมืองที่เหมาะสมสำหรับเชียงใหม่จัดการตนเอง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สำนักงานจังหวัดอ่างทอง. (2563). *แผนพัฒนาจังหวัดอ่างทอง*. สืบค้น 12 กันยายน 2564, จาก <http://www.angthong.go.th/planproject/plan63.pdf>
- สิทธิโชค วรรณสันติกุล. (2546). *จิตวิทยาสังคม: ทฤษฎีและการประยุกต์*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- สุรพล พะยอมแย้ม. (2545). *ปฏิบัติการจิตวิทยาในชุมชน*. กาญจนบุรี: สหภาพพัฒนาการพิมพ์.
- อุทัย ปริญญาสุทธินันท์. (2561). *การจัดการชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

